

mutatja, hogy Kiss céltudatosan halad a kitűzött irányba. Feladatát az *Égi folyóban* szinte végsőkig egyszerűsítette: „önismeret — világismerés!”, de ebben — mint látszik — a belső, morális megerősítés és a horizont tágítása párhuzamos, összekapcsolható (*Feladat*). Kiemelendő még, mint a könyv egyik telitalálatos darabja, a *Többlet*. Fölsejlenek ebben is a nagy költőelőd verseinek motívumai, de ezek nélkül is látszik a „nagy kísérlet” a mai világ jellegzetes vonásainak felvillantására, egységbe fogására. A kinagyított költői én súlyos dolgokkal néz szembe; az emberi önpusztítással. Ezzel a tehertétellel megnehezül minden, eltörik a szem „csillagága” (*Földnehéz, Sötétedésem*), és méginkább szükség van a megerősítő hátorszakra, a „szülőtáj” üzeneteire (*Halmazállapot*). Önnön helyzetének minél pontosabb felmérése is elengedhetetlen, *Eszembe jutott Ady Endre* című versének befejező soraiban írja: „Ami vagyok hiábavaló / ami lehetnék lehetetlen”. A szembenézés kényszere, a magára szabott feladat azonban új és újabb nekifeszülésre ösztönzi (*Tanulgatom a zuhanásom*).

Az *Égi folyó*val látszatra komorabbá vált Kiss Dénes költészete. Látszatra, mondom, mert valójában a „fekete látomások” segítségével jutott el az önkifejezés magasabb fokára, így tudja az „égi-földi” törvényeket megragadni. Eddig sem törekedett mindenáron harmóniára, de a derű szemlélete áthatotta világát. Ezért izgatják most is az emberre leselkedő veszélyek. Érződik az *Égi folyó* versein az útra bocsátó közösség gondjaival való mély azonosulás, az emberiség sorsáért való felelősségtudat. Fontos állomása ez a könyv Kiss Dénes költői útjának. (*Szépirodalmi, 1978.*)

LACZKÓ ANDRÁS

Nyomozás és leleplezés

LEVENDEL JÚLIA—HORGAS BÉLA „NÉGYKEZES”
ÉS „NYOMOLVASÁS” CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Már a címek is ingerlőek, felcsigázzák az érdeklődést. A *Négykezes* fülszövegén olvashatjuk — mintha már az olvasó tette volna fel — a kérdést: „Mi az? Zongoradarab?” S választ is kapunk, amely tovább fokozza kíváncsiságunkat: „Nem, dehogy. Próza és verses szövegek vannak a könyvben. — És ezek a szövegek egy négykezes koncertről szólnak? — Arról is. De a cím inkább a két szerzőre utal.” Vajon hogy férhet meg mindez: két szerző, vers és próza, együtt és külön írt szövegek egyetlen kicsi, mindössze 128 oldal terjedelmű könyvben? A kötet egységes: összetartják az újra és újra *visszatérő motívumok*, közülük is leginkább a *nyomozás motívuma*.

A kötet első írása *Levendel Júlia* líraian sűrített elbeszélése, a *Boszorkányszombat*, amely egy legújabb sikerét ünneplő filmrendező házibulijának „történetét” mondja el. Ezen az éjszakán egymást régről ismerő értelmiségiek jönnek össze. A boszorkányszombat azonban tragédiába torkollik: az egyik szereplő öngyilkosságot követ el a fürdőszobában. S aztán reggel „egy civil ruhás rendőr csöngetett”, megkezdődik a nyomozás. De nem ez, a valóság szintjén zajló nyomozás teszi érdekessé a könyvet, s mégcsak nem is az, hogy a boszorkányszombat idején két éjszaka üt át egymáson, s hogy az öngyilkosság rejtélyessége emlékeztet egy évekkel előbbi szombaton történt halálesetre — bár az elbeszélő kutatásait a feltoluló emlékekben ez a párhuzam indítja el —, hanem az igazi nyomozás, az, amely már az elbeszélés első pillanatában megindul. Hiszen az elbeszélő azt mondja: „tanúskodnom kellett, bizo-

nyára mindig, mindenütt kellek én is. Így, egyedül, gyakorlott tanúnak". S valóban csak *tanú* az elbeszélő, mert abban a világban, amelyről *vall* — a leggyakrabban előforduló határozók is mutatják —, csak „bizonytalanul”, „esetlenül”, „ügyefogyottan” „téblából”. Egy illúziótlan, kiégettnek, kiábrándultnak mutakozó nemzedék *látletetvé, leplezésévé* lesz a *Boszorkányszombat*, mely nem más, mint egy *tanúvallomás*.

Egy ilyen „történetet” és egy ilyen keserű emlékképeket és álomvilágot is fel-felillantó elbeszélésben helyénvalónak látszik az időt is áthidalni tudó „mozaikos” szerkesztés, még akkor is, ha ez néha átfedésekhez vezet, de a végig egyes szám első személyben írott szövegben néha zavaró a történet követelte objektivitás és a mesélő — emlékező — szubjektívizmusának keveredése.

A novella befejezésében megfogalmazódik a tanú belső igénye-parancsa: „ki kell jönnöm az egészből, amelybe szombat este beszálltam. Ki kell lépnem, kilépni, kilépni, kilépni...” S a kilépés lehetősége: a boszorkányság, a hazug, hamis líraiság helyett a *valóság megfogható líraiságát meglelni!*

Ez a szándék bujkál a kötet középső részét alkotó versekben: *Horgas Béla Szárazföld* című ciklusában is. Az iróniához (öniróniához) vonzó, a groteszkre hajlamos költőnek elég egy mindennapi tárgy is, „mondjuk a gyúrótábla / ...szívünket megejti hirtelen / fölkel az ember éjszaka / a sötétben kikapogatja és örül / hogy rátalált” (*Gyúrótábla*), vagy egy zsiráf „mikor / a színen átszalad, / ennél foghatóbbat / hiába keresnek.” (*Savanna*). Bármilyen lehet az, amihez ragaszkodhatunk, amiben hihetünk, mert legfeljebb: „Ha nincs, / hát elgondolom.” (*Libalegelő*.) A feszült, mégis derűt árasztó, különös atmoszférájú versek között a legizgalmasabb az a *komolyra vált játék*, melyben tíz megadott szóból (öszvér, pepcesel, nyárfa, mos, forma, elviselhetetlen, cipő, csörtet, fűrés, almazöld) tíz versváltozat születik, hogy az utóiratban megszólaljon a vállalt ars poetica: „Tíz szó elég nekem, hogy az / elviselhetetlen hallgatást / elmossa csörtetve, kavicsokat / csörgetve a fűrészfogas ár, / s a kirágott formákban lángholjon / az élő kakastaréj.” (*Változatok tíz szóra*.)

Hogy a könyv a különböző műfajok ellenére is egységes, azt bizonyítja, hogy Horgas Bélánál is ott a boszorkányszombat (*Dobszerda*), hogy a ciklus nyitóverse szinte rímel Levendél Júlia elbeszélésével: „legfeljebb bűnbak találtatik” (*Nyomolvasás*). Az igazi bizonyíték azonban maga a kötet címadó írása: a *Négykezes*. Ez az önéletrajzi ihletésű darab különös kísérlet. A közvetlenül is hatni akaró művészek nyilatkozhatnak meg itt egy különös formában. A szerző- és házaspár úgy írta meg e szöveget, mint egy partitúrát: az egymás mellett vagy alatt, de mindig párhuzamosan futó szövegek (az eltérő szedés segítségével is megkülönböztethetők) rendkívül izgalmas játékokra invitálnak. Az olvasó háromszorosan fedezheti fel az egyéni létbe s a történelembe visszatekintő nyomozást: az emlékképek, asszociációk sorozatát — előbb Levendél Júlia, majd Horgas Béla tollából, végül e kettőből a harmadikat: a közzét. A két egymáséba simuló életsorsban újra meglelik helyüket az elbeszélésből s a versekből már jólismert motívumok, hogy az „itt és most” állapotát is rögzítő utolsó akkord helyet adjon egy következő kötetnek. (*Szépirodalmi, 1978*.)

*

A másik kötet is egy „nyomozás”, amint azt már az azonos című Horgas Béla-verseket is felidéző kötet cím is hangsúlyozza: *Nyomolvasás*. De jelzi ezt az is, hogy a szerzők olyan műveket is választanak elemzésük tárgyául, amely címében is hordozza az ötletet (Mészöly Miklós: *Nyomozás*), vagy amelyben maga a költő is nyomoz, egy szó „bűné” vagy „alibijét” keresi (Tandori Dezső: *Egy szó alibije*). Az „igazi” nyomozás azonban itt sem pusztán a szó szerint vettben érdekes, hiszen magában az egész kötetben tettenérhető.

A Műelemzések Kiskönyvtára-sorozatban megjelent könyv *hiányt pótol* s ezért kár, hogy kis példányszámban jelent meg. Szükség van erre a könyvre, különösen addig, míg az olyannyira várt középiskolai reformtankönyvek meg nem jelennek.

Az utóbbi 10–15 esztendőben irodalomtudományunk nagyon gyors fejlődésnek indult, de eredményei csak lassan válnak közkinccsé. Ezt a folyamatot gyorsította meg Levendel Júlia és Horgas Béla, amikor munkájukban a 70-es évek elején írott szakirodalmat idézik minden tekintélyelv nélkül, s adják tovább okosan — s ez a legfontosabb — közérthetően. S bár maguk is írók, mégis szerények tudtak maradni: diszkréten megbújnak az idézetek mögött s magukra csak azzal hívják fel a figyelmet, ahogy az idézeteket válogatták-változtatják, ahogy s amiből gondolatmenetük összeáll.

De mire is vállalkoztak a nyomolvasók? A kötet jó alcímekkel és „margóciókkel” is ellátott hét esszét tartalmaz, melyek a költészet, az irodalom iránt érdeklődő olvasók leggyakoribb s legfontosabb kérdéseire próbálnak meg választ adni. Közülük csak néhány: mit „jelent” egy vers, miben áll a művészet öncélúsága?, szükséges-e az elemzéshez ismerni a vers „történetét” is, létezik-e az úgynevezett „filozófiai” vers?, miben rejlik a műalkotások értéke?, mit érnek a szavak, s honnan ered a XX. századi költő paradox kételye: érdemes-e egyáltalán írni? — Hihetetlenül gazdag e kis könyv, mint e néhány témakörből is látható, s nagy erénye: ennek ellenére sem fárasztó! S bár egy nyomozás minden mozzanata nem lehet tudatos, s az elemzett versek megválasztása itt is esetleges — az elemzések kitűnőek, érdekek, még akkor is, ha néha csak egy-egy szempontot érvényesítenek csupán.

Horgas Béla olyan verseket is vizsgál, amelyek eddig is sok vita alapjául szolgáltak (Petőfi: Szeptember végén, Ady: A fekete zongora) s olyat is, amelyet szinte újra fel kellett fedezni s megérte (Csanádi Imre: Halottvivők). Levendel Júlia a Hamlettől kölcsönzött című esszéjében (*Szó, szó, szó*) a szavak lehetetlenülését, kiüresedését vizsgálja s olyan költői alkotásokat (Tornai József, Marsall László, Tandori Dezső verseit), amelyek e gonddal néznek szembe. Ugyanez a fejezet kitűnő esszéket is felelevenít (Bálint György: A szavak felkelése, Csoóri Sándor: Közeledés a szavakhoz).

S szinte mindegyik fejezetben ott van József Attila is, sőt az egyik közösen írt fejezetnek József Attila kései költészete a közvetlen tárgya. Ez a remek esszé — anélkül, hogy kilógna a kötetből — szerves folytatása lehetne a szerzőpár 1970-ben, József Attila világképéről írott, már akkor is hiányt pótló könyvének (*A szellem és a szerelem*). A *Nyomolvasás* József Attila-fejezete (*Hiába voltam jó, hiába voltam rossz*) azt fejt ki, hogy a költő kései verseiben az önmegvalósítás programjának elmaradása, a teljességigényéből is fakadó csalódása bűnként fogalmazódik meg, de e bűn egyúttal az etikus emberi lét bizonyosságát is jelenti. A József Attila-i költői magatartásformát vizsgáló műelemzések is igen jók, akár a többi fejezet elemzései.

A ritkán olvasható jó műelemző-kötetekhez hasonlóan áll össze e könyv is, mert szerencsésen ötvöződik benne a klasszikus értelemben vett esszé, az irodalomtörténet s a kritika, mégis van néhány olyan mozzanat is, amely kárára van a könyvnek. Kár, hogy a szerzők néha túlságosan is „egyszerűsítenek”, olykor szinte annyira, hogy szándékuk ellenére csak félreértetni sikerül a jelenségeket az olvasóval. Néha túlzónak érezzük a szakirodalmi hivatkozások sokaságát — ez nemhogy segítené, de éppenséggel gátolja az olvasót a szerzők óhajtott „teljes” megértésben. Az nem baj, hogy — mint a szerzők be is vallják — „a tanulságok nem tűnnek eredetinek”, mert ugyanakkor — s ez a fontosabb — hasznosak, de az baj, hogy sokszor tulajdonképpen csak azonos motívumokból építkező művek összehasonlítására vállalkoznak, ráadásul úgy, hogy az összehasonlítás alapja néha pusztán egy-egy rövid részlet. Máskor viszont, amikor valóban kitűnő párhuzamokra lelnek, álszerényen „esetlegesnek” mondják jól megválasztott példáikat.

A fenti „hibákat” azonban „elnézhetjük” a Levendel—Horgas szerzőpárnak, mert igen nehéz feladatot vállaltak. Amit Mészöly Miklós Nyomozás című művéről írtak, az érvényes általában minden irodalmi műre, de érvényes arra a feladatra, csábításkényszerre is, amelyre ők maguk vállalkoztak, amelynek engedelmeskedtek: „A Nyomozás kimeríthetetlen bányaként kelteti magát, az elemző elvieszhet a képek összekötésében, az összeköttetések »leleplezésében«, s alig jut valamire.” Talán ez a

befelé forduló kétely az oka annak is, hogy a kitűnő analízissorozat után, a könyv végén hiányzik az egészret egybefogó szintézis.

A legégetőbb kételyre — „Lehet-e írni egyáltalán?” — Nemes Nagy Ágnestől idézik a szerzők a választ: „...írni nem lehet, de kell... a nyelv bizonyos lehetetlenülése... emberi létünk lehetetlenségeire figyelmeztet”. Erre az alapkérdésre a szerzők maguk is válaszoltak: a *Négykezessel* és a *Nyomolvasással*. (Tankönyvkiadó, 1978.)

SZIGETI LAJOS

Ördögh Szilveszter: Bizony nem haltok meg

Előre bocsátom: nem tudok Ördögh Szilveszter könyvéről úgy írni, ahogy ama egykori kritikus javasolta: kiülni a csillagok alá s nem törődve a környező világgal, csupán magára a műre szegezzen pillantásomat. Ennek két oka van. Az egyik: nem vagyok kritikus, amolyan „céhbeli”. A másik: a szerző iránti személyes elfogultságom. Mai joggyakorlatunk szerint olyan bíróra, aki a „vádlottak padján” ülő delikvenssel szemben személyileg elfogult, nem szabad az ítélet kimondását rábíznai. Én viszont — vállalom.

Ezt az elfogultságot — azok kedvéért, akik ennek okát nem ismerik — röviden meg kell magyaráznom. Első, még gimnazista korában írt műfajtalán művét (Oszályfénykép) én bocsátottam sajtó alá. Mindketten meggyötrődtünk a következményektől; én, viharedzett lévén, könnyebben elviseltem, mint a gimnazista szerző. Másodszor akkor gyötrődött meg Ördögh Szilveszter, amikor első könyvére (A csikó) József Attila-díjat kapott. Valósággal „leblokkolódott”. Azt kérdezte tőlem: „Én most mit csináljak? Hiszen ezt a díjat én csak úgy kaptam.” Mivel bizonyítson? — ez volt a dilemmája. Megértettem: jó néhányan kaptak — mert adtak nekik — József Attila-díjat, olyanok, akik azóta úgy süllyedtek el a mi zavaros vizű irodalmi tavacs-kánkban, mint a kő, amely csodálatos módon még hullámokat sem kelt a mélybebukáskor. Ördögh Szilveszter azóta több könyvet írt, egyikkel sem bizonyított — szerintem — igazán.

Amikor ezt a legutóbbit (Bizony nem haltok meg) elibém tette, ráböktem a könyvre s megkérdeztem: „Ez mi?” Arra értettem: novellák, regény? Azt felelte: „Nem tudom.” Meghökken, kérdező tekintetemre így folytatta: „Csak annyit tudok, hogy ez az első igazi könyvem.” Ez a közlés ezúttal engem „blokkolt” le: hát én akkor honnan tudjam, hogy ez mi, ha maga a szerző sem tudja? Hogyan merészelnének véleményt írni róla?

Eloolvastam. Azóta is töprengek: milyen könyv ez? Nem regény, nem novelláskötet — nem lehet egyetlen skatulyába sem beszorítani. Nem szeretem azokat a kritikákat — még ha az én könyvemről írják, akkor sem —, amelyek abban élnek ki magukat, hogy leckeszerűen „felmondják” a könyv tartalmát, meséjét, „sztoriját”, hogy aztán eljussanak a bizonytalan summázatig. Rendszerint oda, hogy „volt jobb”, vagy pedig: „lesz jobb”. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ha akarnám sem tudnám elmondani a könyv „sztoriját”, mert ilyen — nincs. Ilyen szemszögből nézve sem skatulyázható. Ennek a könyvnek nincs „sztorija”.

Mije van hát? Izzása, katarikus hatása, vallomásos őszintesége, olykor önélet-rajzi kitárulkozása (ezt csak az veszi észre, sejti meg, aki a szerzőt, családi múltjával, sorsa háttérével együtt ismeri), van benne továbbá valami sejtelmesen izgalmas történelemírás, persze, nem a voltaképpen vulgarizált, majdhogy azt nem írtam, aktuálpolitizált iskolás fokon, hanem ahogy lenni kéne: a művészet varázsával, igazával megnevesítve. Észrevétlenül beavatva az olvasót a ma is még együttélő három